

бити висновок, що здатність реалізації потреб у саморозвитку визначає процес самовизначення через суб'єктну активність, самовдосконалення, розвиток самостійності, відповідальності. Результати, які ми отримали, свідчать про те, що юнаки потребують цілеспрямованої системної роботи щодо розвитку цих психологічних чинників. Тому подальше наше дослідження передбачає аналіз психологічних чинників, які впливають на процес самовизначення особистості юнацького віку.

Список використаних джерел

1. Мерзлякова О. Л. Психологічні чинники саморозвитку старшокласників у процесі навчання : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / О. Л. Мерзлякова ; Університет менеджменту освіти. – К., 2010. – 20 с.
2. М'ясоїд П. А. Загальна психологія : навч. посіб. / П. А. М'ясоїд. – К. : Вища школа, 2000. – 479 с.
3. Пасічник Р. Ф. Психологічні особливості особистісного самовизначення старшокласників : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Р. Ф. Пасічник ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К., 1999. – 10 с.

УДК 316.6

Ю.В. Літошенко, викладач

Чернігівський державний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті висвітлено поняття самоактуалізації, її основні компоненти, описано головні рівні самоідентифікації, види та етапи самовизначення особистості.

Ключові слова: самоідентифікація, рівні самоідентифікації, життєвий шлях, самовизначення, самодетермінація.

В статье рассмотрено понятие самоактуализации, ее основные компоненты, описаны главные уровни самоидентификации, виды и этапы самоопределения личности.

Ключевые слова: самоидентификация, уровни самоидентификации, жизненный путь, самоопределение, самодетерминация.

The article deals with the concept of self-actualization, its main components, the main level of identification, types and stages of self-identity.

Key words: identity, levels of identity, way of life, self-determination, the self.

Постановка проблеми. Поняття самоідентифікації особистості було та залишається головним аспектом вивчення багатьох філософських, культурологічних, соціологічних та психологічних шкіл. Самоідентифікація дуже тісно пов'язана зі світоглядом, соціальними стереотипами, поведінкою особистості в соціумі та напрямками її саморозвитку. Вона розглядається через призму індивідуального життєвого шляху, досвіду особистості.

Основою самоідентифікації є визначення особистістю мети та цілей свого існування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми самоідентифікації особистості достатньо широко висвітлені в працях таких відомих психологів, як Е. Гідденс, Г. Зіммель, А. Маслоу, С. Московічі, Г. Тажфель, З. Фрейд, І.С. Кон, Е. Фромм, М. Шеріф, Е. Еріксон, Г.С. Костюк, М. Щербаков, Т. Козлова та ін.

Постановка завдання. Мета дослідження – з'ясувати поняття самоідентифікації у психології, проаналізувати різні підходи до питання самоідентифікації, з'ясувати залежність різних видів самоідентифікації від життєвої мети особистості.

Виклад основного матеріалу. У зарубіжних концепціях і теоріях особистості самоідентифікацію розглядають у контексті вивчення життєвого шляху людини.

Здійснити вільний вибір – означає знайти оптимальне співвідношення між особистими бажаннями й можливостями, з одного боку, можливостями й потребами суспільства – з іншого.

М. О. Щербаков виокремлював сім рівнів самоідентифікації:

1. Соціально-професійний рівень.
2. Сімейно-клановий рівень.
3. Національно-територіальний рівень.
4. Релігійно-ідеологічний рівень.
5. Еволюційно-видовий рівень.
6. Статевий рівень.
7. Духовний рівень.

У сучасній науковій літературі часто постає проблема двох рівнів ідентифікації – особистісної та соціальної. Якщо особистісна самоідентифікація – це фізичне, інтелектуальне та моральне визначення, то соціальна – приналежність до певної соціальної групи.

Для виявлення особистісної ідентифікації потрібний опис так званої "Я-концепції". За Р.В. Бернсом, "Я-концепція" – це сукупність усіх уявлень індивіда про себе, пов'язаних з власною оцінкою. Описову складову "Я-концепції" він називає "Образом-Я" або "Картиною-Я", що містить ставлення до себе, самооцінку, прийняття себе.

"Я сам" (персональна ідентифікація) і "Я в групі" (соціальна ідентифікація) іноді зливаються, тобто їх важко розділити. Тому Т.З. Козлова, наводячи виявлені емпіричним шляхом характеристики персональної ідентичності, говорить про їх умовність у розумінні чіткості межі з ідентичністю соціальною та виділяє:

1. Фізичні характеристики: зовнішні дані; демографічний статус; здоров'я; темперамент.

2. Психічні властивості: здібності; психічні особливості (мазохіст, песиміст).

3. Соціопсихологічні риси, обумовлені соціальним контекстом: моральні якості; етичні якості; риси характеру; ставлення до протилежної статі; ставлення до спиртного; елементи у структурі поведінки.

4. Світоглядні риси: інтереси; політичні погляди; особливості світовідчуття (естет, філософ, мрійник, нещасний).

5. Локус-контроль: рівень самооцінки.

6. Соціостатусні характеристики й особливості стилю життя: рівень матеріального добробуту; освіта; професія; стиль життя (мало сплю, втомився, багато їм).

7. Знак зодіаку.

За даними Т.З. Козлової, чисельність соціальних характеристик помітно переважає над чисельністю персональних у більшості випробовуваних. З іншого боку, ідентичність з великими спільностями слабо виражена.

В історії філософії і психології було висловлено безліч поглядів щодо суті людини взагалі та її індивідуальності (самозвеличення персони та інших суміжних понять) зокрема. У східних філософських концепціях переважає твердження, що "Я" як такого немає, воно не сутнісне. Пряма протилежність "Я" в індивідуалістичній моделі західної людини. В епоху Відродження людина вже усвідомлює себе як окрему істоту. Самореалізація заснована на тому, що людина сама приймає рішення про значущість і гідність своїх обов'язків.

Л.А. Коростильова наводить два філософських підходи до проблеми: есенціальний та екзистенціальний. Ці орієнтації засновані на протилежних концепціях особистості та особистісної свободи.

До есенціальної концепції відносяться погляди Арістотеля і його послідовників, які вважали, що самореалізації підлягають ті риси, властивості або здібності людини, які конституують його сутнісну природу. При цьому виникає проблема незалежного критерію вибору тих або інших людських якостей, що конституують людську сутнісну природу. Подібне трактування прагне враховувати лише позитивні, морально прийнятні здібності і потреби людини, яка має і негативні якості.

І.Б. Дерманова та Л.А. Коростильова говорять про те, що стосовно цього питання виникають найбільші розбіжності в поглядах вчених. Якщо самореалізація – це вираження справжньої природи людини, то постає питання щодо сутності цієї природи. За переконанням одних – вона слабка, порочна й аморальна, інших – позитивна і соціально орієнтована.

Якщо праві перші, то спочатку "Я" – слабе та безпорадне, прагне до самовдосконалення; воно тільки намагається компенсувати свою слабкість або задовольнити свої нарцисичні схильності. Тому і самореалізація не несе у собі позитивний, моральний початок, якщо її не обмежити певними умовами та не накинути свого роду "вуду".

Якщо ж праві другі, то будь-яка людина рухатиметься шляхом самореалізації, саморозвитку і самовдосконалення, достатньо лише створити їй необхідні умови. Одним з істотних моментів самореалізації буде висока моральність, оскільки орієнтація на загальнолюдські цінності генетично закладена у природі людини.

Займаючи компромісне, середнє положення між двома протилежними поглядами, деякі науковці вважають, що в кожному з нас є і погане, і гарне, і там, де було зло, може бути добро.

Есенціальний підхід позбавляє людське буття особового виміру і заперечує право особи на авторство свого життя.

Протилежний підхід є опозицією об'єктивістському баченню сутності людини. Фокус переміщається на онтологічну інтерпретацію людських проблем.

Екзистенційний напрям виник з філософії життя і потім знайшов свій розвиток в екзистенціалізмі і персоналізмі. Початковим положенням екзистенціалізму є не людська природа, а саме людське існування. Одним з її провідних представників є Ж.-П. Сартр, який вважає, що суб'єктивність людини припускає спочатку позбавлення її якої-небудь природи, яка визначає її особисте буття. Людина є такою, якою вона робить себе сама. Таким чином, згідно з екзистенціальним підходом людина повинна визначати себе і своє формування сама.

Поняття самовизначення вживається в різних значеннях: особистісному, життєвому, соціальному, професійному. Саме такі види самовизначення представлені у концепції професіоналізму А.К. Маркової [4].

Життєве самовизначення – це визначення себе щодо загальнолюдських критеріїв сенсу життя й реалізація себе на основі цього самовизначення.

Особистісне самовизначення – це визначення себе щодо вироблених у суспільстві (і прийнятих цією людиною) критеріїв становлення особистості й подальша реалізація себе на основі цих критеріїв.

Соціальне самовизначення – це визначення себе щодо вироблених у суспільстві (і прийнятих цією людиною) критеріїв приналежності до відповідної сфери суспільних відносин і певного соціального кола, співвіднесення себе з деяким колом професій.

Професійне самовизначення – це визначення людиною себе щодо вироблених у суспільстві (і прийнятих певною людиною) критеріїв професіоналізму: просто приналежність до професії або одержання фахової освіти, відповідно й оцінювання себе з цих позицій.

А.К. Маркова вважає, що життєве самовизначення як виконання людиною свого призначення лежить в основі інших видів визначення себе і починається з першого дня життя.

Життєве самовизначення проявляється у різних сферах життєдіяльності: у професійній, навчальній, сімейній та ін. По суті, мова йде про вибір того або іншого способу життя людини.

А.К. Маркова виокремлює ознаки, етапи будь-якого самовизначення:

- з'ясування людиною власних особливостей, рис, якостей, можливостей, здібностей;
- вибір критеріїв, норм оцінювання себе, “планки” для себе, точки відліку координат на основі системи ідеалів, цінностей: що треба для соціуму, чого від мене чекають, які з цих вимог соціуму я приймаю для себе;
- визначення своїх наявних на сьогодні якостей, які відповідають необхідним нормам, прийняття або неприйняття себе: чи відповідаю я на сьогодні цим нормам, що я можу зробити, яка сьогодні моя особистість тощо;
- передбачення своїх майбутніх потенціальних якостей, які відповідають необхідним нормам, прийняття або неприйняття себе у ситуації завтрашнього дня: що я можу зробити завтра, якою можу стати особистістю, професіоналом;
- побудова своїх цілей, завдань, планів (близьких, середньовіддалених, віддалених) для розвитку в себе необхідних якостей, для прийняття себе: чого я хочу і як я маю діяти;
- перегляд людиною застосовуваних критеріїв та оцінок;
- пересамовизначення – людина заново приймає або не приймає себе, потім цикл може повторюватися.

Серед численних підходів до проблеми самовизначення варто виокремити підхід, до якого звертаються частіше, ніж до інших. Це модель російського сучасного психолога М.Р. Гінзбурга, в якій самовизначення розглядається як феномен ціннісно-сислової природи, воно є активним визначенням своєї позиції щодо соціально значущих цінностей, до умов життєдіяльності в суспільстві. За М.Р. Гінзбургом, самовизначення характеризується заняттям активної позиції, яка має ціннісно-сислову природу [3]. Дослідник виокремлює життєве поле особистості як сукупність індивідуальних цінностей, змістів і простору реальної дії.

М.Р. Гінзбург вважає, що психологічне сьогодні існує як дійсність: його функцією є саморозвиток. Він розглядає вертикальну та горизонтальну систему координат щодо психологічного сьогодні. Вертикальною складовою вважає самосвідомість, тобто орієнтацію в ціннісно-сенсовому змісті індивідуальної свідомості. Горизонтальну складову психологічного сьогодні, яка належить до просторово-тимчасової площини, відносить до самореалізації, тобто реальної дії щодо втілення цінностей і змістів у різних видах діяльності.

Аналогічно виокремлено психологічні простори для минулого й майбутнього. Зокрема минуле, що існує як “досвід”, по вертикалі представлене установками й відносинами, а в горизонтальній площині – досвідом у його традиційному розумінні. Відповідно психологічне майбутнє представлено уявною проекцією себе в майбутнє, конкретним плануванням свого життя в часі, тобто життєвими й професійними планами.

На підставі цього М.Р. Гінзбург виокремлює такі типи особистісного самовизначення: гармонійне, стагнующе, безтурботне, безперспективне, негативне, захисне, фантазійне, прагматичне, гедоністичне, залежне, бездуховне, пасивне, невротичне, бездіяльне, відстрочене.

Висновки. Таким чином, у вітчизняній і зарубіжній психології проблему самоідентифікації особистості розглядають у контексті дослідження життєвого шляху людини. Накопичено певний теоретичний та емпіричний досвід щодо розроблення концепції з питань життєвого й професійного розвитку особистості. Поняття “самовизначення” науковці розглядають по-різному. Нині це поняття вживається в широкому діапазоні значень – від прийняття життєво важливих рішень до одноактних вчинків. Самоідентифікація – уподібнення себе якійсь конкретній особі або образу. Загалом феномен самовизначення характеризується дослідниками як здатність особистості вирішувати проблеми, які стоять перед нею у певному проміжку часу, підставою для прийняття рішень є усвідомлення власних переконань, мотивів, цінностей. Малодослідженими залишаються структурні елементи самовизначення: особистісне, життєве, соціальне, професійне, організація їх у відкриту систему, що самоорганізовується.

Список використаних джерел

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни / К. А. Абульханова-Славская. – М., 1991.
2. Березина Т. Н. Многомерная психика. Внутренний мир личности / Т. Н. Березина. – М. : ПЕР СЭ, 2001. – 320 с.
3. Гинзбург М. Р. Психологическое содержание личностного самоопределения / М. Р. Гинзбург // Вопросы психологии. – 1994. – № 3.
4. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М. : Международный гуманитарный фонд “Знание”, 1996.
5. Рубинштейн С. Л. Человек и мир / С. Л. Рубинштейн. – М., 2003.

УДК 316.6

Є.В. Миронюк, викладач

Чернігівський державний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

СОЦІАЛЬНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ ЯК ФОРМА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Розглянуто проблему особистісної й соціальної самоідентифікації та форм розвитку соціального інтелекту як процесів самореалізації людини в сучасному соціальному просторі, потреба визначення приналежності особистості до певних груп як самою людиною щодо її самоідентифікації, так і соціологами, психологами, філософами, що досліджують соціальні процеси і явища.

Ключові слова: особистісна ідентифікація, соціальна ідентифікація, соціальний інтелект, особистісний розвиток, емпатія, особистість, міжособистісна взаємодія, соціалізація, соціальна адаптація.

Рассмотрена проблема личностной и социальной самоидентификации и форм развития социального интеллекта как процессов самореализации человека в современном социальном пространстве, необходимость определения отношения личности к определенным группам как самим человеком в плане его самоидентификации, так и социологами, психологами, философами, которые исследуют социальные процессы и явления.